

*Jan Holzer,
Pavel Molek a kol.*

Demokratizace a lidská práva

Středoevropské pohledy

EDICE STUDIE

muni
PRESS

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

Ediční rada SocioLOGICKÉHO NAKLADATELSTVÍ (SLON)

Luděk Brož, PhD. (Etnologický ústav AV ČR, v.v.i.)

Prof. PhDr. Miloš Havelka, CSc. (Univerzita Karlova)

Prof. PhDr. Jan Holzer, Ph.D. (Masarykova univerzita)

PhDr. Helena Kubátová, Ph.D. (Univerzita Palackého)

†Prof. PhDr. Miloslav Petrušek, CSc. (Univerzita Karlova)

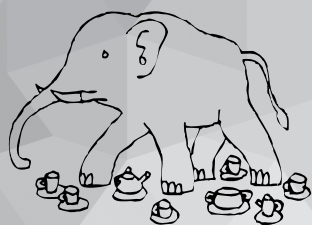
PhDr. Jiří Šafr, Ph.D. (Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.)

Mgr. Zuzana Uhde, Ph.D. (Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.)

Ing. Alena Vodáková, CSc.

Demokratizace a lidská práva
Středoevropské pohledy

Jan Holzer, Pavel Molek a kol.

Jan Holzer, Pavel Molek a kol.

Demokratizace a lidská práva

Středoevropské pohledy

*Další autoři: Jiří Baroš, Pavel Dufek, Michal Mochťák, Ivo Pospíšil, Petr Preclík,
Hubert Smekal*

Praha – Brno 2013

klíčová slova:

Tato kniha byla vydána s podporou grantového projektu Soudobé výzvy demokracie ve středovýchodní Evropě (GA408/11/0709) Grantové agentury České republiky.

Odborně posoudili doc. PhDr. Michal Kubát, Ph.D., doc. JUDr. Jan Kysela, Ph.D., a doc. PhDr. Ing. Milan Znoj, CSc.

Vydalo **SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON)** v koedici s Masarykovou univerzitou, Praha – Brno 2013.

Vydání první.

Copyright © Masarykova univerzita 2013

Copyright © Jan Holzer a Pavel Molek za kolektiv 2013

ISBN 978-80-210-8623-4 (online : pdf) (Masarykova univerzita. Brno)

ISBN 978-80-210-6558-1 (brožovaná vazba) (Masarykova univerzita. Brno)

ISBN 978-80-7419-159-6 (brožovaná vazba) (Sociologické nakladatelství /SLON/. Praha)

Obsah

Kapitola 1. Demokratizace a lidská práva – poznámky na úvod	10
Kapitola 2. Výzkum demokratizace a lidských práv: metody a trendy <i>Michal Mochťák a Hubert Smekal</i>	16
2.1. Trendy ve výzkumu demokratizace	19
2.2. Trendy ve výzkumu lidských práv	21
2.3. Metodologická škála	25
Kapitola 3. Nedemokratické režimy a demokratizace <i>Jan Holzer</i>	32
3.1. Klasická debata o nedemokraciích	33
3.2. Demokratizace nedemokracií	34
3.3. Lidskoprávní revoluce v demokratizačních studiích	36
3.4. Hybridní režimy	41
3.5. Barevné revoluce: další konec nedemokracií?	45
Kapitola 4. Teorie demokracie a politická filozofie: úskalí demokratizace demokracií <i>Pavel Dufek</i>	50
4.1. Co je demokracie? Přístupy, modely a pojmové uzávěry	52
4.2. Základní otázky demokratické teorie	58
4.2.1. Lid a jeho hranice	59
4.2.2. Většinový princip a demokratická vláda	61
4.2.3. Proč demokracie? Nezávislé a instrumentální koncepce	67
4.3. Kvalita demokracie a svět za zrcadlem liberální demokracie	71
Kapitola 5. Teorie lidských práv <i>Jiří Baroš a Pavel Dufek</i>	75
5.1. Nástin genealogie moderního konceptu práv	76
5.2. Architektura práv: pojem práv	83
5.3. Co jsou lidská práva? Generace práv	86

5.4. K dogmatice základních práv	90
5.5. Filozofie lidských práv	92
5.5.1. <i>Zdůvodnění existence lidských práv</i>	93
5.5.2. <i>Rozsah lidských práv a umístění závazků</i>	98
5.5.3. <i>Lidská práva a politická teorie</i>	100
5.6. Expanze lidskoprávního diskursu a vyhlídky demokratizace	102
 Kapitola 6. Demokracie, konstitucionalismus a lidská práva	104
<i>Jiří Baroš</i>	
6.1. Konstitucionalismus: zlepšení a omezení vládnutí	108
6.2. Prosazování lidských práv v ústavní demokracii	113
6.3. Ochrana základních práv ústavními soudy	119
 Kapitola 7. Vztah voleb a demokratizace: dvě strany jedné mince?	125
<i>Michal Mochťák a Petr Preclík</i>	
7.1. Volby v kontextu demokratizace	126
7.2. Volby a lidská práva	129
7.3. Volební násilí jako překážka budování demokracie	132
7.4. Volební mise a jejich dopad na proces demokratizace	133
7.5. Výzvy a perspektivy výzkumu voleb ve vztahu k podpoře demokracie	135
 Kapitola 8. Demokratizace a lidská práva z pohledu výzkumu mezinárodních vztahů	136
<i>Ivo Pospíšil, Petr Preclík a Hubert Smekal</i>	
8.1. Demokratizace a lidská práva v současných teoriích mezinárodních vztahů	138
8.1.1. <i>Global governance</i>	138
8.1.2. <i>Kosmopolitní teorie</i>	142
8.1.3. <i>Teorie demokratického míru</i>	144
8.1.4. <i>Teorie zavazování</i>	145
8.2. Reflexe současných teorií v zahraničněpolitické praxi států střední Evropy	150
8.2.1. <i>Česká zahraniční politika, demokratizace a lidská práva</i>	151
8.2.2. <i>Slovenská zahraniční politika, demokratizace a lidská práva</i>	155
8.2.3. <i>Polská zahraniční politika, demokratizace a lidská práva</i>	158
8.2.4. <i>Maďarská zahraniční politika, demokratizace a lidská práva</i>	161
8.2.5. <i>Srovnání významu a role témat demokratizace a lidských práv v zahraniční politice střeoevropských zemí</i>	165

Kapitola 9. Demokratizace, lidská práva a bezpečnost	167
<i>Michal Mochťák</i>	
9.1. Význam bezpečnosti pro prosazování lidských práv a demokracie	170
9.2. Podpora demokracie v prostředí post-konfliktních a rozdělených společností	172
9.3. Podpora lidských práv v prostředí post-konfliktních a rozdělených společností	175
9.4. Prosazování demokracie násilím	177
Kapitola 10. Demokratizace a omezování lidských práv	179
<i>Pavel Molek</i>	
10.1. Potrestání zločinů minulosti versus právo na spravedlivý proces	183
10.2. Lustrace versus presumpce nevinny, ochrana soukromí a právo volit a být volen	193
10.3. Bránící se demokracie versus svoboda projevu, sdružování a shromažďování	199
10.4. Reflexe rolí soudů	201
Závěr	206
<i>Jan Holzer a Pavel Molek</i>	
Bibliografie	217
Summary	255
O autorech	258
Jmenný rejstřík	262
Věcný rejstřík	264

Kapitola 1. Demokratizace a lidská práva – poznámky na úvod

Demokracie a lidská práva se zdají být v západním společensko-vědním diskursu i politické praxi pojmy tak těsně propojenými, až by to mohlo svádet k lakonickému konstatování, že jakákoli demokratizace je zároveň úsilím o nastolení či zlepšení ochrany lidských práv; a naopak. Jinak řečeno, že jde o pojmy, které „leží“ natolik těsně vedle sebe, že o jejich konceptuálním blížectví není zdánlivě třeba polemizovat, ba ani je zdůvodňovat, natož o něm pochybovat. Je ovšem jejich blízkost, či dokonce jejich propojení, skutečně tak očividná? Nakolik skutečnosti, že je ochrana lidských práv traktována jako jeden ze znaků demokracie a že mezi lidskými právy najdeme řadu takových, která jsou nezbytná pro demokratické vládnutí (volební právo, svoboda projevu, svobody shromažďovací a petiční, svoboda sdružovací, nemluvě o právu na odpor jako *ultima ratio* ochrany demokracie), avizovanou nerozlučnost dokládají?

Snad nejčastěji bývají demokracie a lidská práva spojována při použití klíčových pojmů rovnost a důstojnost, které se jeví pro oba koncepty jako definiční, jako „vlajkové lodí“ řady lidskoprávních a demokratických katalogů. Právě rovností členů společnosti a vzájemným respektem k jejich důstojnosti vstupně zdůvodňujeme jejich právo na stejný podíl na vládě, rovnou hodnotu aktérů veřejného prostoru a v neposlední řadě proč nemá vládnout, aristotelsky řečeno, ani „jeden“, ani „málo“, nýbrž „mnoho“ – tedy lid – *demos*.

A přece se ono blížectví lidských práv a demokracie až překvapivě často rozpojuje; v případech některých argumentací jsou dokonce popřeny již vzpomenuté vstupní předpoklady, většinou s ohledem na přirozenou rozmanitost politické reality. V minulosti i v současnosti se totiž setkáváme se státními režimy a koncepcemi vládnutí, které sice počítají s demokracií, ovšem chápanou jako svobodná vláda většiny lidu, jež nemusí respektovat lidská práva: počínaje tradičními diktaturami většiny, před nimiž varovali již američtí federalisté, přes režimy podporované valnou většinou lidu, nicméně postrádající pojistky proti tomu, aby tato většina masivně neporušovala lidská práva, a proměňující se postupně v některou z variant režimů ne-

demokratických, až po korektně se tvářící současné neliberální demokracie. Na straně druhé se lze setkat s režimy, které usilovaly či usilují o zlepšení ochrany lidských práv, aniž by přitom jejich cílovým stavem byla demokracie; zde můžeme začít připomenutím, že první dokumenty skutečně chránící lidská práva, jako náboženskou svobodu, zákaz mučení či zrušení nevolnictví a otroctví, byly mnohdy – včetně našeho území – skutečněy absolutistickými monarchiemi; a skončit poukazem na existenci tzv. modernizačních autoritativních režimů 20. století.

Specifickou, a možná zároveň klíčovou příležitostí identifikovat podstatu vztahu mezi demokracií a konceptem lidských práv představuje etapa tzv. demokratizace, tedy přechodové stadium naplňování standardů, které politická věda postulovala jako nezbytné k označení konkrétního politického režimu jako demokratického. Různá paradigma demokratizace sice různě vnímají míru, s jakou se obecné úvahy o teorii lidských práv, a tím spíše o jejich obsahu, promítají do otázky přechodu mezi nedemokratickým a demokratickým režimem: intenzivně a optimisticky (např. třídní paradigma, v posledních dekáдах pak koncept *democratic promotion*) i spíše skepticky (tranzitivní paradigma). V každém případě při demokratizaci vstupuje do hry dráždivý paradox střetu lidských práv s prodemokratickými strategiemi, jehož výstupy mohou být buď balancováním mezi upřednostněním toho kterého práva před jiným, nebo dokonce jejich popřením (typicky otázky lustrací, kolektivní i individuální viny a odpovědnosti za zločiny minulosti, restitucí apod.). Jinak řečeno, demokratizace je často provázena omezováním či dokonce ignorováním lidských práv; a nejde nutně pouze o vědomí možných krátkodobých násilností tranzitivních ér, ale také o nástroje rozluky s předchozím nedemokratickým režimem či snahy o zabránění jeho recidivy. Na oltář vypořádání se s minulostí a vytvoření obranyschopné demokracie jsou někdy přinášena taková práva, jako je svoboda projevu, právo na osobní čest a důstojnost, spravedlivý proces (a z něj zejména presumpce nevinu a zákaz uplatňování kolektivní viny či retroaktivního trestního zákonodárství), svoboda podnikání, ochrana soukromého vlastnictví či právo podílet se na správě veřejných věcí. Příklady najdeme v různých podobách tranzitivní spravedlnosti či typicky v tématu lustrací.

Napětí ovšem existuje i v opačném směru: rozmanitá hnutí za lidská práva mnohdy prosazují svou menšinovou interpretaci (v horším případě „pravdu“) lidských práv, k nimž bolestně postrádají respekt v nutně nedokonalém prostředí teprve se demokratizujících režimů, přičemž se nezdrahají pracovat se strategiemi a nástroji nerespektujícími ani procesně, ani hmotně zájmy (údajně „zaostalé“) většiny. Ocítáme se pak na výbušném poli debat o expandujícím katalogu jevů zaštiťujících se politickou korektností či dohád-

něním údajných vzorů (reálně existujících i ideálně postulovaných) a o obsahu arén lidskoprávního aktivismu a jím užívaných taktikách, ocitáme se uprostřed diskusí o žádoucnosti projektů *external democratization* a vývozu demokracie, tedy fenoménů, jež byly v posledních dvou dekadách nikoli náhodně povýšeny do pozice základních demokratizačních paradigmat.

Vztah mezi demokratizací a lidskými právy tedy zjevně není nutně vztahem naprosté harmonie a vzájemné synergické podpory. Lze se dokonce ptát, zda oba pojmy nejsou spíše spojenými nádobami, které se sice typicky mají naplňovat stejně rychle (až do šťastného „konce historie“), ale někdy se mohou spíše kompenzovat. Nebyla ochrana lidských práv v době svého moderního vzniku, tedy v éře osvícenství, chápána především jako vytvoření prostoru autonomie jednotlivce a jeho obrany proti zásahům ze strany absolutistických států té doby? A potřebujeme, aby tato obrana byla stejně intenzivní (ba dokonce stále intenzivnější) i vůči dnešním státům reprezentovaným demokratickými režimy? Neexistuje dokonce hranice, za kterou se lidskoprávní politika stává agresí ohrožující otevřenou demokratickou praxi? A dále – reprezentuje nadále lidskoprávní téma univerzální výpověď o světě kolem nás? Neztratila ochrana lidských práv v demokracii svou univerzalitu například tím, jak se někteří její nositelé pokoušejí vymknout se standardnímu politickému (tedy volebnímu) posouzení? Není namístě přiznání, že je lidskoprávní agenda zastupována „tuctovými“ aktéry, jejichž zájmy a cíle představují pouhou parciální výseč příslušného politického pole, a tudíž nejsou jakkoli privilegované? Dokážeme si představit, že lidskoprávní příkopky kolem jednotlivcovy autonomie mohou být nyní zčásti zasypány, neboť obrana vůči režimu ztratila význam, jedná-li se o režim demokratický, jehož smyslem existence má být v první řadě vytváření svobodné arény pro střetávání se zájmů všech (navzájem si rovných) členů společnosti? A že tuto funkci demokratického režimu může lidskoprávní akcent paralelně/paradoxně ohrožovat, ba destruovat?

A z druhé strany: nejeví se jako čím dál tím perspektivnější a vábivější představa byrokratického modelu vládnutí, který bude kýženě efektivní, přestože bude trpět určitým demokratickým deficitem? Některé návrhy vycházející z konceptu *global governance* k takovému režimu patrně směřují, ostatně někteří komentátoři by spěšně poznamenali, že je tato vize konců v rámci nejmenovaných nadnárodních struktur již dávno realitou... Obdobně překvapivé výstupy by pak brzy mohla produkovat zintenzivňující se bezpečnostní agenda, v diskursu ochrany a prosazování lidských práv stále významnější, přinášející s sebou rostoucí ochotu destruovat některé klasické demokratické mechanismy ve jménu bezpečí, jistot a absence rizik.

V pozadí všech těchto pochybností přirozeně figurují debaty o samé podstatě demokracie. Otázky, zda si lze představit demokratizaci bez lidských práv a naopak, zda jsou koncepty demokratizace a lidských práv nutně spojeny, respektive zda aktuálně převažující integrální pojetí jejich vztahu neproblematicky demokracickou politickou praxi, jsou v každém případě navýsost palčivé. Ostatně, oba tyto koncepty jsou v současnosti zpochybňovány i separátně: úvahami o aktuální „krizi demokracie“ a možných východiscích z ní, přičemž jako jedno z vlivných řešení bývá zmiňována nutnost demokratizace demokracie; ta přitom může znamenat i přibližování se demokracie k jejím aktivistickým, intervenujícím, ba bojujícím (militantním) formám. Na druhé straně zmiňme komunitaristickou či konzervativní kritiku přebujelosti lidských práv a z toho plynoucí atomizaci společnosti. Je také namístě vzít v potaz, že dnes vlastně existují dva akademické „světy“ demokracické teorie (s pojmem *liberální demokracie* jako pojítkem) – na jedné straně svět extenzivního empirického a analytického studia reálně existujících politických režimů; a na straně druhé svět politicko-filozofické reflexe, tj. explicitně normativního (byť v ideálním případě empiricky podloženého) kritického posouzení předností, příslibů a mezí demokracie. Pro plodný dialog v akademické i celospolečenské rovině je přitom podstatné rozlišovat, co je oním ideálem, k němuž mají soudobé demokracie směřovat, s jakými předpoklady a za použití jakých nástrojů je konstruován, a v neposlední řadě, co tento ideál odhaluje ve smyslu případných reforem či transformací nám důvěrně známého liberálního, zastupitelského, volebního modelu demokracie.

To všechno jsou otázky, které vědomě formulujeme v podobě vstupní esejistické úvahy. Hledání odpovědí přitom dle autorského kolektivu této knihy předpokládá jak vyjasnění obou klíčových konceptů v mezích současného *state of subdiscipline* lidských práv a teorií demokratizace, tak empirický popis jednotlivých kombinací jejich soužití či odcizení. V tomto smyslu je základním cílem předkládané monografie okomentovat význam a důsledky proměn demokratizačního a lidskoprávního diskursu na současné sociopolitické procesy, a to s přihlédnutím a akcentací středoevropských realit. Shrnutí aktuálního stavu debat na poli teorie demokratizace a teorie lidských práv, nově nastolovaných témat a jejich paradigmatických souvislostí, viděných středoevropskou optikou, má přitom mít mezioborový charakter. Vymezení uvedených pojmů se jeví jako otázka státovědy, politické filozofie a ústavního práva (či újeji ochrany lidských práv). Evaluace proměn politických režimů (včetně jejich typologizace), zachycení chování jednotlivých politických i nepolitických aktérů a popis a analýza jednotlivých modelů jejich soužití a přirozeně také prosazování demokratizačních a lidskoprávních *policies* včetně dopadů na různé agendy, toť zase sada otázek především pro politology. Proto byl

autorský kolektiv vytvořen politology, právníky a politickými filozofy a zmíněné oborové náhledy ctí i celková osnova celého textu. Jeho převažující datový fundament přitom, jak již byl zmíněno, tvoří středoevropské realie.

Kniha kromě standardního úvodu a závěru obsahuje jednak kapitoly s komentáři metodologických a teoretických aspektů výzkumu demokratické a lidských práv, respektive demokratizace ve vztahu k fenoménům demokracie a nedemokracie, a jednak kapitoly věnované jednotlivým suboborovým (filozofie, mezinárodní vztahy, ústavní právo), respektive subtematickým (bezpečnost, politické doktríny, volby) prolínáním jevů demokratizace a lidských práv.

* * *

A nakonec několik „povinných“ poznámek. Monografie byla zpracována v rámci grantového projektu *Soudobé výzvy demokracie ve středovýchodní Evropě* (GA 408/11/0709) Grantové agentury České republiky. Žádná z kapitol textu nebyla dříve publikována, pouze některé pasáže čtvrté kapitoly již byly jejích autorem v částečně odlišné podobě časopisecky prezentovány. Jakkoli mají jednotlivé kapitoly své jasné definované autorství, celý text představuje vědomě kolektivní výtvar; autorské podíly se tedy neomezily výhradně na zpracování jednotlivých konkrétních témat, ale promítly se do celého textu, jednak v podobě vzájemného komentování (často velmi otevřeného) textů jednotlivých kapitol, ale především v intenzivních obecných diskusích o tématech demokracie, demokratizace a lidských práv. Pozorný čtenář nebude mít problém identifikovat individuální osobitosti (paradigmatické, pramenné či stylistické) u jednotlivých autorů, jakkoli se neprofilovaly jako razantně disidentní stanoviska; tím spíše se nám jako mimořádně cenná jeví finální schopnost hned sedmi sociálních vědců nalézt ve většině prezentovaných otázek shodu...

Vnějších cenných komentářů k monografii se autorům dostalo od řady kolegů. Na prvním místě chceme jmenovat docenty Michala Kubáta a Jana Kyselu, jimž tímto autoři děkují za ochotu rukopis posoudit a okomentovat; veškeré finální nepřesnosti či chyby a přirozeně především stanoviska a náhledy v textu přítomné jdou pochopitelně plně na vrub autorskému rozhodnutí nerespektovat jejich kritické postřehy a náměty. Poděkování za pomoc, rady, nápady i kritiku přísluší i všem ostatním kolegům ze všech brněnských politologických pracovišť. A otevřeně a nepředpojatě se také autorský kolektiv snažil přistupovat k podnětům, kterému se jeho členům v minulých letech dostávalo přímo od magisterských studentů oboru politologie Fakulty sociálních studií brněnské Masarykovy univerzity v rámci předmětů specializace Demokratizace a lidská práva.

Pečlivě a dovedně nakonec text do knižní podoby převedli kolegové ze Sociologického nakladatelství; autorský dík proto patří v řadě ohledů i jim.

V Brně, podzim 2013

Jan Holzer a Pavel Molek

Kapitola 2. Výzkum demokratizace a lidských práv: metody a trendy

Michal Mochťak a Hubert Smekal

Výzkum demokratizace se v posledních letech dostal do stavu, kdy množství produkované literatury vytváří korpus jednoho z nejkomplexněji studovaných fenoménů sociálních věd. Tato situace logicky plyne z více než dva a půl tisíce let starého úsilí pochopit procesy, které s budováním demokracie souvisejí a v podstatě je definují [Coppedge 2012: 1]. Svěbytný trend je možné sledovat i dnes, kdy do výzkumu demokracie vstupují nové, „ne-tradiční“ dimenze, které nacházejí inspiraci v různých historických etapách (např. rané období moderní Evropy), strategických přístupech (teorie her), kulturách (Asie, arabský svět), dědictvích (postkolonialismus, postkomunismus) nebo samostatných otázkách, které s demokratizací stále více souvisejí (válka a mír) [Coppedge 2012: 2; Sadiki 2009]. Toto horizontální rozšiřování, které je založeno na zahrnutí širšího okruhu témat a výzkumných problémů, je doplňováno prohlubováním vertikální dimenze, jež odkazuje na čistě metodologické debaty v rámci sociálních věd. Dochází tak k neustálému rozvoji a doplňování výzkumných nástrojů [King, Keohane, Verba 1994; Geddes 2003; George, Bennett 2005; Brady, Collier 2010].

A právě otázky metodologie v posledních dvou desetiletích měly vliv na prohlubování znalostí o demokratizačních procesech, což umožnilo opustit mantinely pouhého popisu nebo komparace a stále více obohacovat výzkum o prvky exaktních věd [O'Donnell 2010a; Schmitter 2010]. Rozvoj této tradice poukazuje například na aplikaci formálních modelů, statistických metod, Booleovy algebry, ale také propracovaných kvalitativních postupů, které se snaží eliminovat nedostatky spojené se standardizací výzkumného designu a jeho replikovatelnosti [Byrne, Ragin 2009; Rihoux, Ragin 2009].

S postupem třetí vlny demokratizace (potažmo třetí antivlny, případně čtvrté vlny) se do jejího výzkumu dostala také nová témata, která reagovala na změny v demokratizačních procesech a poukazovala na limity tradičních teoretických premis. Vznikla nová větev výzkumu, jež je dnes zastřešena hybridním paradigmatickým a konceptem demokracie s adjektivy. Politologové se postupně přestali zajímat výhradně o transformační procesy a rozšířili

svůj výzkum i o to, jakou výkonnost nové demokracie mají a jaké výstupy je možné očekávat [Armony, Schamis 2005: 113]. Takto pojatý výzkum začal poutat více pozornosti i mimo politickou vědu; demokratizační studia se stala multidisciplinárním polem, které zahrnuje vědní obory jako antropologii, ekonomii, právo, sociologii, gender studies, ale také historii nebo mezinárodní politickou ekonomii [Burnell 2003].

Navzdory naznačenému vývoji se výzkum demokratizace neustále potýká se základními problémy teoretického rázu. Jádrem akademických sporů stále představují samotné pojmy jako demokracie nebo demokratizace. Co ještě je a co už není demokracie, jak demokratizace probíhá, jaký recept zvolit pro úspěšnou demokratizaci [Coppedge 2012: 11; Karl, Schmitter 1991]? S tím souvisejí i praktické problémy, které odkazují na to, zda a jak demokracii měřit a jak následně tyto výsledky efektivně využít [Munck 2009].

Oproti výzkumu demokratizace vykazuje výzkum lidských práv významné odlišnosti. Po dlouhá desetiletí se lidskoprávní problematice věnovala kromě filozofie a politické teorie zejména právní věda, zatímco empirických studií v podání dalších sociálních věd se nedostávalo. V posledních dekádách došlo alespoň k dílčím změnám – ačkoliv drtivou většinu textů o lidských právech stále produkuje právní věda, nesrovnatelně častěji se objevují články či knihy z oborů jako politologie, mezinárodní vztahy, sociologie, psychologie, antropologie či ekonomie. Navíc i v rámci právních přístupů došlo k prohloubení sofistikovanosti argumentace a rovněž k vyššímu využívání poznatků z jiných oborů. Výzkum lidských práv s jistým zpožděním kopíruje obecnější sociálněvědní trendy, k již naznačené multidisciplinaritě se stále více přidávají publikace využívající smíšených (propojených kvalitativních a kvantitativních) metod. Ruku v ruce s „objevem“ tématu lidských práv sociální vědou jde i stále frekventovanější aplikace kvantitativních přístupů, a to od jednoduchých deskriptivních přehledů až po složitější regresní analýzy.¹

Obdobně jako v případě výzkumu demokracie a demokratizace čelí nauka lidských práv základním problémům, počínaje nejednotným vymezením samotného předmětu bádání. V přesné definici lidských práv nepanuje shoda, obdobně jako neexistuje konsenzus v jiných základních politicko- či právněfilozofických otázkách.² Teoretikové se výrazně rozcházejí v problému odůvodnění lidských práv – tedy v odpovědi na základní otázku, proč máme

1 První generace kvantitativních přístupů, datujících se do 70. a 80. let 20. století, se snažila nalézt zejména determinanty kvality ochrany práv osobní integrity [viz např. Mitchell, McCormick 1988], zatímco následující výzkumy objevující se od konce 90. let se zajímají hlavně o účinky mezinárodních lidskoprávních politik [Hafner-Burton, Ron 2009; Hathaway 2002; Simmons 2009; Lupu 2013].

2 Blíže viz kapitola 5.

lidská práva. Navzdory nejednotě v otázce zdůvodnění práv lze nicméně empiricky studovat jevy, které se lidských práv týkají [Forsythe 2009: 59].

V porovnání s jinými tématy sociálních věd se výzkum lidských práv vyznačuje dvěma specifiky. Za prvé je to jejich silně průřezový charakter, kdy takřka jakékoliv obecnější společenské téma lze vidět i lidskoprávní optikou. Druhou zvláštnost představuje často velmi názorově předpojaté pojetí výzkumu, které se rozchází s přísně pozitivistickou tradicí.³ Fons Coomans s kolektivem upozorňují na skutečnost, že autoři publikací⁴ jsou často současnými či bývalými lidskoprávními aktivisty, kteří si za cíl svého publikačního působení kladou prohloubení respektu k lidským právům. Ještě před zahájením samotného výzkumu mají často jasno, jakého výsledku chtějí dosáhnout. Takto a priori vedený výzkum může mít celou řadu vedlejších důsledků, které vedou k pokřivení reflexe reality. Mezi ty nejtypičtější patří kritické reflexe prosté přejímání závěrů a výstupů mezinárodních lidskoprávních orgánů, zvláště pak těch, které podporují „progresivní“ přístupy. S problémem názorové předpojatosti úzce souvisí také silná role nevládních organizací, jejichž data výzkumy zhusta využívají, avšak ne vždy s kritickým zhodnocením a zohledněním skutečnosti, že tyto nevládní organizace obvykle sledují své vlastní zájmy (poslání, financování apod.). Dalším souvisejícím problémem je výběrové používání zdrojů, v jehož rámci se do publikace zařazují pouze zdroje, které potvrzují autorovy závěry [Coomans, Grünfeld, Kamminga 2010: 182–183].

Téma lidských práv tudíž rezonuje v různých oborech sociálních věd, které k němu pochopitelně přistupují ze své perspektivy a se svými nástroji. Například antropologické studie nerovnosti u domorodých kmenů jsou zcela odlišné od ekonomických článků o nerovnosti. Právě díky novému zájmu sociálních věd se nicméně daří doplnit právní a filozofická pojednání o stále propracovanější empirické přístupy, jež napomáhají k poznání a pochopení reality. Jakkoli tedy současný výzkum demokratizace a lidských práv vykazuje zjevné multidisciplinární charakteristiky, v dalších pasážích této kapitoly se zaměříme zejména na práce, v nichž se setkávají právo, teorie mezinárodních vztahů a politologie.

3 Objevují se i názory, že zaměření na operacionalizaci a měření lidských práv je v rozporu s esenciálně normativními charakteristikami práv [Freeman in Roper, Barria 2009: 306].

4 Coomans a kol. sice píší konkrétně o právnících, ale jejich postřeh lze vztáhnout i na další sociální vědce.

2.1. Trendy ve výzkumu demokratizace

Výzkum demokratizace prošel v uplynulých letech zásadní přeměnou. Teoretické texty byly nahrazeny více prakticky orientovanými studiemi zaměřujícími se na testování hypotéz nebo výzkumy s relevancí pro formování reálných politik. V podstatě šlo o reakci na pozitivistickou renesanci, která se začátkem 90. let 20. století projevila v politické vědě a doprovázela výzkum, který své pole působnosti jenom formoval. V jejím rámci se otevřely například otázky, co je a co není demokracie, jaké podoby transformace existují a co jsou její možné výstupy. Byly také iniciovány debaty o rozvojové a transformační pomoci a zahraničním vlivu na demokratizační procesy v cizích zemích a hledaly se esenciální podmínky demokratizace [Schmitter 2010]. Tento všeobecný vzorec se v posledních letech zpomalil, i když vliv pozitivistické větve je stále patrný.

Máme-li nyní prezentovat stav a trendy ve výzkumu demokratizace, nabízí se jako jedna z možností popis časopiseckého „světa“ s tematickou opcí, která nás zajímá. V tomto ohledu není nezajímavé, že dle vědecké databáze SCOPUS pouze čtyři vědecké žurnály obsahují v názvu klíčová slova *demokracie*, *demokratizace* nebo *demokratický* a zároveň byl v posledních pěti letech vydán alespoň jeden výtisk – jedná se o *Journal of Democracy*, *Democratization*, *Democracy and Security* a *Economic and Industrial Democracy*. Z toho jenom první dva je možné vymezit jako klíčové publikační platformy, které do značné míry určují oborové trendy.⁵ Toto zjištění je možné doplnit tvrzením, že komunita vědců zabývajících se demokratizací je výrazně propojena s regionálně nebo typologicky vymezenými časopisy, které studie z oblasti demokratizace pravidelně publikují (*Communist and Post-Communist Studies*, *Journal of Asian and African Studies*, *Journal of Latin American Studies*, *Comparative Politics*, *Transition Studies Review* apod.). Z hlediska námi sledovaného tématu tvoří o něco méně důležitou skupinu časopisů ty žurnály, jejichž význam je víceméně regionální, s přesahem v případě výrazných témat, jež zajímají celou epistemologickou komunitu (např. *Studies of Transition States and Societies*, *Taiwan Journal of Democracy* apod.).

Když se podíváme na profil publikovaných článků v časopisu *Journal of Democracy*, zjistíme, že redakce v posledních pěti letech připravuje jednotlivá čísla časopisu na principu tematického zadání. Reaguje na aktuální dění ve světě a zpracovává témata, která mají často i hlubší informační charak-

⁵ *Democracy and Security* je spíše časopisem bezpečnostní komunity, který se primárně vymezuje na tomu odpovídající témata; *Economic and Industrial Democracy* je ekonomicky laděný žurnál, který s procesem politické transformace nemá primárně nic společného.